

dialektika pojmu věda, jejímž pilířem je naše jistota, že vědecká marxisticko-leninská filozofie je sama vědou sui generis.) Ze všeho, co jsme uvedli, vyplývá, že považujeme autorovo zařazení všech a celých systémů metavěd do „systému filozofických věd“ za neodůvodněné (122; obr. 2. Schéma...). Ten velký okruh Sfv by měl být spíše jakousi deformovanou elipsou, která by zahrnovala menší části Sm_{1,2,3} a větší část Smf. Se čtvercem, rámcujícím Systém filozofických věd na obr. 4, s. 180, by bylo naproti tomu možno souhlasit, pokud se zde pod „všeobecnou vědou o vědě“ rozumí výhradně filozofické metavědecké teorie a kategorie, nikoli veškerá věda o vědě. Zdá se být také prokázáno, že ne ke všem, ale právě jen k nejvšeobecnějším teoriím vědy o vědě se speciální vědci dostávají přes filozofii (143), a tím se stávají vědci filozofujícími. Sama sebereflexe speciální vědy bývá však většinou motivována pouze fakty a potřebami příslušné speciální vědy a má také namnoze speciálně vědní charakter. V obdobném smyslu také rozumíme A. Kosingovi a V. V. Orlovovi, které autor cituje (119, 140). Nikoliv veškerá teorie interdisciplinárních (speciálně vědních) oborů, ale jejich univerzální a nejvšeobecnější teorie mají filozofický charakter; vlastní hraniční obory zůstávají pochopitelně speciálními vědami.

* * *

Autorův sloh je dost barokní; mnohé myšlenky by bylo možno formulovat stručněji. Příliš velké hromadění genitivů přívlastkových nezvyšuje čtivost knihy (srovnej např. na s. 138: „praktické otázky řízení vývojových přeměn organizace struktury vědy“).

Je zde dost tiskových chyb, např. Lörincz na str. 109 a Lörinc na s. 126 a „... nauk“ na s. 107 v polském překladu titulu Geymonatova spisu místo správného „nauki“ (v orig. „... della Scienza“).

Kniha je velmi potřebná a užitečná. Přivítat třeba nejen ty její pozitivní myšlenky, o nichž jsme se zmínili, a ještě větší množství těch, k nimž jsme se nedostali, ale také všechno to z knihy, co podněcuje k zamýšlení nad aktuálními a velmi závažnými otázkami naší současné vědy a filozofie.

Jiří Cetl

L. Elekes: Poňímanie dejín v buržoáznej vede a kultúre. Pravda – Svoboda, Bratislava 1980, 471 str.

Problém rozvoje historické vědy zvláště v souvislosti s jejím uplatněním ve společnosti a především v pedagogické praxi je bezesporu aktuální. Z jeho aktuálnosti vychází i autor recenzované práce, když se snaží dopovědět na otázku, proč právě v dnešní době mizí výuka historie z výukových programů na školách v kapitalistických zemích. K odpovědi na tuto otázku chce dospět prostřednictvím rozboru vývoje historiografie a jejích souvislostí s vývojem společnosti. Na základě tohoto plánu je rozčleněna jeho kniha. Kromě Úvodu a Závěru obsahuje pět kapitol: I. Vývoj prvků historického myšlení v buržoazní vědě do 19. století, II. Rozvoj buržoazní historické vědy a vznik hlavních forem pozitivismu v 19. století, III. Německý historismus, IV. Krize buržoazní vědy – rozmach historického relativismu, V. Pokusy o překonání krize – odvrát od historie.

Elekes se přirozeně nemohl zabývat všemi proudy historického myšlení, dokonce ani ne všemi hlavními proudy. Do středu jeho pozornosti se dostala kromě raného pozitivismu a německého historismu, které při zkoumání kořenů dnešní situace nemohou být přehlédnuty, zejména moderní severoamerická historiografie. Důraz na ni zdůvodňuje Elekes významem USA v dnešním kapitalistickém světě, který se projevuje i růstem významu názorů amerických historiků, i když – podle Elekese – nedosahují hodnot výsledků práce evropské historiografie. Vedle těchto proudů se do Elekesova záběru dostávají i takové osobnosti jako je Collingwood, Barraclough, Croce, Spengler, škola Annales (s odkazem na některé kořeny v Berrových pokusech o syntézu).

Až potud nelze mít k Elekesově práci námitky. Téma, které si vybral, je zajímavé a důležité. Výběr jednotlivých směrů je vždy záležitostí volby; v Elekesově případě je to volba nacionálně zdůvodněná. Velmi důležité je také jeho metodologické pravidlo, spojovat vývoj historického myšlení nejen s vývojem společnosti, ale i s vývojem v ostatních oblastech vědy. Avšak všechny tyto klady Elekesovy práce se soustřeďují do oblasti záměru. Jeho realizace je už značně slabší, a to po stránce formální i obsahové. Přitom se zdá, že forma i obsah u Elekesa velmi těsně souvisejí.

Jeho kniha je nepřehledná. Vzdor logickému dělení na kapitoly získává čtenář velmi brzy dojem, že Elekes celkem nemotivovaně přeskakuje od tématu k tématu a případně se k němu zase vrací — většinou však ne proto, aby o něm řekl něco nového. Nejmarkantnější se to projevuje především ve dvou případech, které jsou, bohužel, pro Elekesovu práci podstatné.

Prvním z nich je sama motivace práce: poukaz na mizení výuky historie z programů škol v kapitalistických státech. Elekes se k němu vrací velmi často. Přitom se dovídáme zhruba tři věci: 1. fakt, že počtu hodin dějepisu ubývá, 2. tento ústup výuky dějepisu souvisí s krizí historické vědy a ta opět s krizí buržoazní společnosti jako takové, 3. situace v USA je zřejmě horší než v některých evropských zemích, např. ve Francii. Téměř do slova a do písmene nic víc než toto. Žádný konkrétní důkaz nebo rozbor učebního plánu, statistický výčet hodin věnovaných výuce dějepisu před nějakou konkrétní školskou reformou a po ní. Ani zmínka o obsahovém zaměření výuky. Otázek spojených s touto problematikou by pedagog i historik zformulovali ještě daleko více. V Elekesově knize by na ně nenašli odpověď. Problematika, která podle Elekesa knihu motivuje, se v jejím obsahu ztrácí a stává se nepodstatným přívěskem.

Druhým případem je případ americké historiografie. Elekes se k němu vrací obnáhleji třikrát (ss. 31–35, 337–350, 445 až 458) a ve všech třech případech se omezuje na citaci, případně na velmi zhuštěné obsahy částí zpráv společnosti Social Science Research Council a jejího výboru pro historiografii, přičemž neustále zdůrazňuje v podstatě tytéž myšlenky.

S tímto tematickým kolísáním a častým opakováním souvisí i příliš velká generalizace. Elekes sice tvrdí, že se jednotlivé směry buržoazní historiografie od sebe liší a že vedle záporů — které oprávněně považuje za podstatné — přináší moderní buržoazní historiografie i kladné výsledky zvláště v oblastech konkrétního výzkumu a metodologie. V souhrnu toho, co o buržoazní historiografii uvádí, však jde pouze o deklaraci, která nikde není doložena konkrétně. Veškeré rozdíly mezi moderními buržoazními historiografickými směry — jejichž existenci Elekes slovně uznává — se stírají před jednotnou nálepkou subjektivismu, relativismu a teoretické nedostatečnosti. V této obecné charakteristice má zřejmě Elekes pravdu, přesto by ji však měl místo několika citacemi doložit důkladnými rozborů některých autorů. Pak by se mu nestalo např. to, že sice vydělí školu *Annales* z této obecné charakteristiky, zdůrazní její klady, ale nevysvětlí, proč právě ona nevykazuje symptomy krize do takové míry jako ostatní směry, a pokud vykazuje („dualismus teorie a metody“ — s. 422), potom je dokumentovat, a ne odbýt obecným poukazem na „světodějinný proces, ve kterém došlo k výrazným změnám v postavení buržoazie, což se odrazilo i v třídním vědomí“ (tamtéž). Odkaz obecně jistě správný v konkrétních případech neuspokojuje. A to se netýká jen školy *Annales*.

Kladem Elekesovy knihy je její bohatá dokumentace zaměřená na prameny, ze kterých autor čerpal. Bohužel, tento klad mohli využít především maďarští čtenáři. Elekes sice uvádí poměrně dost knih ve světových jazycích a překladatelka poctivě vyhledala ty, které vyšly v češtině nebo slovenštině (i když jí užel překlad knihy H. S. Hughese *Historie jako umění a jako věda*, Praha 1970), avšak poměrně mnoho Elekesových pramenů je — přirozeně — maďarských a tady už nastupuje jazyková bariéra. V této souvislosti se vynořuje otázka, proč byla přeložena právě Elekesova kniha. Domnívám se, že její kvality nejsou takové, aby ji bylo nutné překládat a že bychom snad v produkci socialistických zemí našli knihu nebo knihy, které se s problemem kritického zhodnocení současné buržoazní historické produkce vyrovnávají lépe.

Ivana Holzbachová